

ЗАГОРОДНІЙ
Анатолій Глібович —
академік НАН України,
президент Національної
академії наук України

ДІЯЛЬНІСТЬ НАН УКРАЇНИ У 2024 РОЦІ: ДОСЯГНЕННЯ, ВИКЛИКИ ТА ВЕКТОРИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Звітна доповідь на сесії Загальних зборів
НАН України 30 квітня 2025 року

Шановні колеги!

Уже тривалий час наша країна героїчно протистоїть масштабній російській агресії, щодня захищаючи своє право на незалежність, свободу і гідність. У цих умовах роль науки сьогодні не просто зберігається — вона зростає. Суспільство й держава очікують від нас не лише нових знань, а й практичних рішень для посилення обороноздатності, відновлення економіки та формування майбутнього України.

Попри всі труднощі воєнного часу науковці Академії і далі самовіддано працюють. Ми адаптуємо нашу діяльність до нових умов, переорієнтовуємо дослідження на нагальні потреби країни, підтримуємо зв'язки з міжнародною спільнотою. Водночас маємо бути чесними перед собою: викликів і проблем залишається чимало. Лише відкритий, конструктивний діалог про шляхи їх подолання допоможе нам знайти рішення.

Тому ця доповідь буде не лише про досягнення. Я говоритиму про те, над чим нам з вами ще потрібно працювати. І про завдання на майбутнє — аби зробити нашу Академію ще сильнішою та кориснішою для країни.

В умовах повномасштабної війни Національна академія наук України суттєво змінила пріоритети своєї наукової діяльності, зосередивши значну частину ресурсів на розв'язанні критично важливих для обороноздатності країни завдань. Ключовим інструментом у цьому контексті стала цільова науково-технічна програма оборонних досліджень, започаткована Академією ще у 2015 р. Лише за минулий рік у межах цієї програми наші установи виконали 53 проекти. Ці розробки здобули високу оцінку як з боку військових, так і з боку представників оборонної промисловості.

Слід підкреслити, що сьогодні пріоритети й тематику оборонних досліджень визначають безпосередньо наші ключові

замовники — Генеральний штаб, Міністерство оборони, Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки, а також компанія «Українська оборонна промисловість». Це забезпечує чітку інтеграцію Академії в процес розв'язання найактуальніших оборонних завдань. Ми працюємо не у відриві від реальних потреб фронту, а в тісній взаємодії з тими, хто ці потреби формулює і забезпечує.

І ми нарощуємо наші зусилля. У 2025 р. фінансування програми збільшено майже вдвічі, що дає змогу реалізувати 59 нових проєктів, відібраних на конкурсній основі.

Оборонна тематика домінувала також і серед проєктів, які виконуються в межах бюджетної програми 1230 «Підтримка пріоритетних напрямів наукових досліджень». Це ще одне свідчення того, що Академія сьогодні максимально орієнтується на практичні потреби воєнного часу.

Наші установи оперативно реагують на запити Міністерства оборони, Генерального штабу, військових частин і навіть окремих фронтових підрозділів. У багатьох випадках ми не чекаємо офіційних процедур — наші вчені надають готові рішення або адаптують розробки безпосередньо під конкретні запити з фронту.

Результати цієї роботи охоплюють найрізноманітніші напрями — від безпілотних систем і високоточної зброї до нових матеріалів, авіаційної техніки, боєприпасів і військової медицини. Наведу кілька прикладів.

У галузі безпілотних технологій наші науковці створили програмні рішення для керування роєм дронів, розробили системи комп'ютерного зору для суміщення зображень у різних діапазонах, а також технології для виявлення вибухонебезпечних предметів і картування мінних полів за допомогою безпілотників. Окремо варто згадати про нові полімерні матеріали для корпусів дронів — легкі, міцні й малопомітні для радарів.

Розроблено алгоритмічне забезпечення для наведення ракет, фотодетектори й матеріали для інфрачервоних головок самонаведення, а також антиблікові покриття для оптичних сис-

тем. Це значно підвищує точність та ефективність українських систем озброєння.

Для потреб авіації створено нові технології оброблювання жароміцних сплавів, виготовлення деталей авіадвигунів з титанових сплавів за допомогою 3D-друку, а також методи подовження ресурсу й підвищення надійності ключових вузлів авіаційних силових установок.

Наші фахівці розробили технології для підвищення ефективності снарядів і виробництва нових типів порошу з української сировини, а також запропонували матеріали для посилення уражальної дії боєприпасів.

Крім того, торік науковці Академії створили моделювальний комплекс для автоматизованої системи управління силами та засобами Збройних Сил України, який об'єднує в єдину систему стратегічний, оперативний і тактичний рівні управління.

Хочу відзначити ще один важливий крок. У 2025 р. одна з наших установ отримала сертифікат Міністерства оборони на підготовку операторів безпілотних літальних апаратів. Підготовка здійснюється на деяких моделях БпЛА на основі програм, розроблених у цій установі. Підготовлено вже понад 3000 операторів. Це яскравий приклад впровадження розробок цієї установи в практику бойових дій.

У співпраці з Центральним науково-дослідним інститутом озброєння та військової техніки Збройних Сил України наші вчені продовжували досліджувати фрагменти балістичних і гіперзвукових ракет, баражуювальних боєприпасів та дронів-камікадзе, які застосовує країна-агресор у війні проти України.

Для військової медицини створено біоактивні імпланти для відновлення великих кісткових дефектів за сучасним методом індукованої мембрани, а також нові засоби фармакотерапії для допомоги військовим, які страждають на посттравматичний стресовий розлад.

Розроблено унікальний ендоскопічний магнітний інструмент для видалення металевих осколків із плевральної або черевної порожнини та лапароскопічні магнітні хірургічні інструменти, які було відзначено міжнародною премією Товариства військових хірургів США.

Створено інноваційний біоматеріал з кераміки, модифікованої германієм, який уперше забезпечив повне відновлення кістки в експерименті. Матеріал уже сертифіковано для застосування в щелепно-лицьовій хірургії, ортопедії і травматології.

Розроблено гель та «рідинний бинт» для лікування шкірних ушкоджень в польових умовах — з антимікробною, протизапальною та репаративною дією.

Створено біоінженерні матеріали на основі «розумних» гідрогелів з наночастинками золота, з яких виготовлено імпланти для реконструктивної хірургії обличчя. Матеріали мають протипухлинні та антимікробні властивості і вже успішно пройшли доклінічні випробування.

Ці приклади — лише частина того, що сьогодні робить Національна академія наук України для зміцнення обороноздатності держави. Наше завдання — продовжувати цю роботу і з максимальною результативністю нарощувати її обсяги. Слід зазначити, що важливу роль в ефективному впровадженні наших розробок відіграє тісна співпраця з виробничими підприємствами, такими як КБ «Південне» ім. М.К. Янгеля, ДП «Антонов», «Мотор Січ», «Івченко-Прогрес», КП «Арсенал» та багатьма іншими. Ми глибоко вдячні їм за плідну співпрацю. І хочу підкреслити, що ми були і залишаємося відкритими для розширення партнерства з оборонними підприємствами.

Не менш важливою залишається і фундаментальна наука, адже саме вона є джерелом нових ідей, теорій, технологій, без яких неможливий справжній прорив — ні в оборонній, ні в жодній іншій сфері. У найскладніші часи науковці Академії не припиняли теоретичні дослідження, не втрачали зв'язку з глобальною наукою, і сьогодні ми маємо підстави пишатися тим, що результати їхньої роботи визнано на найвищому міжнародному рівні.

Наші вчені беруть участь у провідних міжнародних експериментах, які визначають майбутні технології та формують нові наукові уявлення про Всесвіт. Зокрема, за участі науковців Інституту фізики плазми ННЦ ХФТІ на основі

аналізу результатів експериментів на токамаці JET у Великій Британії відкрито новий стабільний режим плазми, в якому вона довше зберігає енергію і втрачає менше тепла. Це наближає людство до практичного використання енергії керованого ядерного синтезу. Наші вчені вивчали плазмові режими й на інших провідних міжнародних установках — токамаках у Швейцарії та Німеччині, а також на стелараторах у Японії та Німеччині, на яких впроваджено сценарій, розроблений на українській установці «Ураган-2М».

Ще один приклад міжнародного визнання — активне залучення наших науковців до експериментів на Великому адронному колайдері в ЦЕРН. Як нещодавно стало відомо, близько 20 наших колег з Інституту сцинтиляційних матеріалів, ННЦ ХФТІ, Інституту ядерних досліджень, Інституту теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова у складі наукових колективів колаборацій CMS, LHCb, ALICE стали лауреатами однієї з найпрестижніших міжнародних премій у галузі фундаментальної науки — Breakthrough Prize, яку іноді називають також «науковим Оскаром».

Не менш вагомі досягнення маємо в галузі вивчення ролі фундаментальних ядерних реакцій в астрофізичних процесах. В Інституті теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова з'ясували особливості ядерних реакцій між легкими елементами — літієм, тритієм та гелієм. Встановлено важливу асиметрію між реакціями з ядрами тритію та гелію-3. Отримані результати добре узгоджуються з експериментами. Це важливий крок для глибшого розуміння ядерних процесів у природі та розроблення перспективних технологій, зокрема в галузі керованого термоядерного синтезу.

Нове слово у радіоастрономії сказали наші науковці, які з використанням унікального українського радіотелескопа УТР-2 виявили аномальну зону поглинання космічного радіовипромінювання. Її вперше було ідентифіковано як холодну міжзоряну плазму. Це відкриття значно розширює наші знання про будову міжзоряного середовища та процеси, які в ньому відбуваються.

Академія послідовно нарощує власні зусилля і в розвитку так званих передових технологій майбутнього — квантових технологій, штучного інтелекту, новітніх матеріалів.

Для координації досліджень і стимулювання міждисциплінарної співпраці в Академії минулого року створено відповідні координаційні ради з розвитку штучного інтелекту, квантових технологій і квантових матеріалів. Ці ради вже розгорнули активну діяльність, і перші результати не забарилися.

Зокрема, у 2024 р. за підтримки міжнародної наукової програми IMPRESS-U у Харкові розпочав роботу Квантовий центр на базі Фізико-технічного інституту низьких температур ім. Б.І. Веркіна, який працює над передовими розробками у сфері низькотемпературних квантових технологій.

Публікація результатів досліджень наших науковців у провідних міжнародних наукових журналах — це ще одне підтвердження високого рівня науки в Академії. Так, у березні цього року в журналі *Science* — одному з найавторитетніших у світі — опубліковано статтю, де вперше детально розглянуто довгострокові екологічні наслідки руйнування Каховської греблі. Серед її авторів — науковці Українського гідрометеорологічного інституту та Інституту гідробіології, які працювали у складі міжнародної дослідницької групи.

Або ще один яскравий приклад. У лютому цього року в журналі *Nature* опубліковано дослідження міжнародного колективу, присвячене генетичній історії населення Північного Причорномор'я від неоліту до бронзового віку. Серед співавторів цієї фундаментальної праці — науковці Інституту археології. Вони вперше довели, що саме долина Нижнього Дніпра була ключовим осередком формування ямної культури, яка згодом стала джерелом поширення на теренах Євразії культур народів індоєвропейської мовної сім'ї.

Наші науковці є і серед співавторів публікацій, присвячених новітнім експериментам у ЦЕРН, і, як уже було зазначено, цього року вони увійшли до числа лауреатів престижної міжнародної премії Breakthrough Prize.

Безумовно, фундаментальні дослідження та відкриття світового рівня є основою майбутнього технологічного й цивілізаційного прориву. Однак в умовах війни українська наука має також відповідати на нагальні виклики сьогодення. Саме тому Академія зосереджує значну увагу на прикладних розробках, спрямованих на зміцнення енергетичної та продовольчої безпеки, подолання екологічних наслідків війни, збереження здоров'я населення та підтримку повоєнної відбудови країни.

Серед практичних здобутків Академії у сфері енергетики — розробки з біогазової генерації палива з органічних відходів, що вже дали понад 1 млрд кВт-год електроенергії і допомогли зменшити викиди парникових газів на 5 млн т CO₂ (Інститут газу), технології надійності водневих трубопроводів, які вже використовує Оператор ГТС України (Фізико-механічний інститут імені Г.В. Карпенка), проекти перших національних стандартів у сфері «розумних» мікромереж (smart grid) (Інститут електродинаміки), а також впровадження рішень Інституту теплоенергетичних технологій для Трипільської та Дарницької ТЕЦ, які стабілізували роботу цих об'єктів після обстрілів.

Науковці Академії розробляють також рішення для підвищення надійності транспорту, зв'язку, ЖКГ, укриттів та інженерної інфраструктури.

Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона виконав комплекс робіт для АТ «Укрзалізниця» з діагностики та відновлення зварювального устаткування, розробив і впровадив технології зварювання рейок, які сьогодні, в умовах воєнного часу, використовує «Укрзалізниця».

Технології технічного оцінювання підземних споруд подвійного призначення, розроблені в Інституті геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова, вже випробувано на шахтах, гідроспорудах і на цивільних об'єктах.

Для зміцнення продовольчої безпеки країни науковці Інституту фізіології рослин та генетики першими в Україні розгорнули програму створення сортів пшениці з кольоровим зерном, що мають високий вміст антоціанів і підвищену антиоксидантну активність.

Уже створено й зареєстровано в Україні сорти чорнозерної пшениці та кольорової пшениці-спельти, а також розпочато виробництво борошна та лінійки натуральних цільнозернових продуктів нового покоління. Важливим практичним внеском у продовольчу безпеку стало виробництво 850 т добазового насіння озимої пшениці, яке було поставлено понад 80 насінневим господарствам України.

Науковці Академії розробляють нові рішення, що підвищують ефективність діагностики, лікування захворювань та зміцнюють біобезпеку.

В НТК «Інститут монокристалів» створено сучасний тест на лептоспіроз, а також український барвник Krystal Green, який удоступнює діагностику та зменшує залежність нашої країни від імпорту.

В Інституті експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р.Є. Кавецького доведено здатність пробіотиків пригнічувати агресивність ракових клітин, що відкриває нові підходи до протипухлинної терапії.

В Інституті біохімії ім. О.В. Палладіна встановили нові механізми протидії запаленню, розвитку хвороби Альцгеймера та поширенню коронавірусу SARS-CoV-2.

В умовах війни надзвичайно важливою є роль соціогуманітарних досліджень для розуміння змін у суспільстві, збереження історичної правди та правничого розвитку держави.

Економісти Академії на основі обстеження понад 8 тис. домогосподарств змоделювали вплив війни на споживчу поведінку та ринок праці. Проведено також оцінювання потенціалу розвитку економіки в умовах війни.

Соціологи дослідили стресові стани українців, провели традиційні моніторинги «Українське суспільство» та видали колективну монографію, в якій узагальнили дані про трансформацію суспільства у 2024 році.

Колектив фахівців Секції суспільних і гуманітарних наук підготував Національну доповідь «Збереження і розвиток України в умовах війни та миру», в якій представлено глибокий аналіз викликів і перспектив розвитку України в умовах війни й формування нового світового порядку.

Історики завершили видання 7-томної праці «Україна. Нариси історії» — найбільшого сучасного узагальнення нашої національної історії. Особливу увагу в ній приділено розвінчання історичних міфів та протидії ідеології «руського міра» через критичний аналіз російської історіографії та формування засад обґрунтованої української гуманітарної політики.

За участі правознавців Академії підготовлено перший в Україні науково-практичний коментар до Закону «Про правотворчу діяльність», який ґрунтується на сучасній правничій доктрині і практиках Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини.

Політологи провели дослідження, спрямовані на зміцнення політичної безпеки, суспільної єдності, модернізацію політичної системи та утвердження національної ідентичності. Їхні аналітичні напрацювання викликали практичний інтерес і вже використовуються в роботі органів державної влади.

В умовах війни Академія посилила свою науково-експертну діяльність, зокрема у співпраці з Радою національної безпеки і оборони України. На її запит підготовлено аналітичні матеріали щодо економічної стійкості, безпеки громад, відновлення інфраструктури, подолання екологічних загроз і стимулювання інновацій.

У 2024 р. вийшли друком важливі наукові видання, серед яких чергові томи академічних серій «Історія української літератури», «Шевченківська енциклопедія», «Франківська енциклопедія» та «Словник української мови у 20 томах». Наші науковці зафіксували й культурну історію повномасштабної війни: 12-й том серії «Етнографічний образ сучасної України» присвячено свідченням учасників і очевидців подій, які творять нашу новітню історію.

Проте сьогодні важливо не лише перелічити досягнення Академії, хоча їх і справді чимало, а й відверто поговорити про проблеми, які стримують наше зростання.

Почну з фінансування. Хоча у 2024 р. обсяги базового бюджету Академії було збільшено порівняно з попереднім роком, цього вистачило лише для забезпечення обов'язкових соціаль-

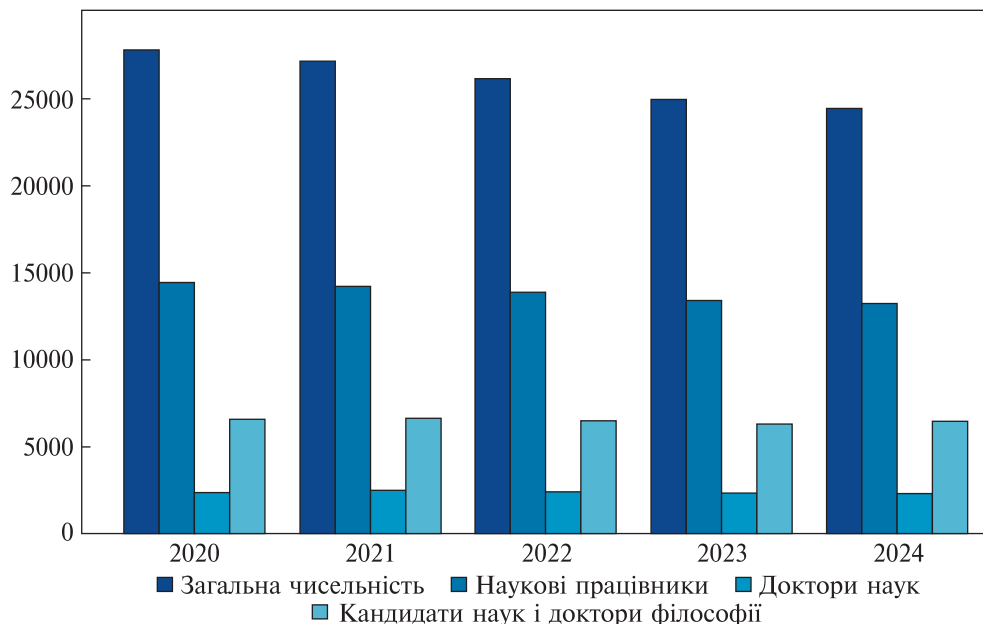

Рис. 1. Динаміка чисельності працівників НАН України в 2020—2024 рр.

них стандартів, зокрема мінімального рівня заробітної плати. Водночас потреби оновлення наукового обладнання, розвитку інфраструктури та модернізації забезпечено вкрай недостатньо. У багатьох установах зберігався режим неповного робочого часу, а середня зайнятість залишалася нижчою за повну.

Процес формування бюджету на 2025 р., як ви знаєте, був особливо складним. Втім, завдяки активним зусиллям Президії та особистій підтримці наших клопотань з боку очільників Уряду та Верховної Ради України вдалося досягти позитивних зрушень. У результаті загальний обсяг фінансування Академії в 2025 р. визначено в сумі 6 млрд 75 млн грн. Але попри це, базове фінансування наукових установ зросло лише на 3 %. Більшість додаткових коштів буде спрямовано на підтримку оборонних досліджень. А середній коефіцієнт зайнятості все ще не дає змоги стабілізувати ситуацію з кадрами. Середньомісячна зарплата в установах Академії залишається нижчою, ніж в освітньому чи промисловому секторах, і значно поступається європейським стандартам. На жаль, нам поки що не вдалося відшукати необхідні кошти для доплат співробітникам установ, які розташовані в прифронтових регі-

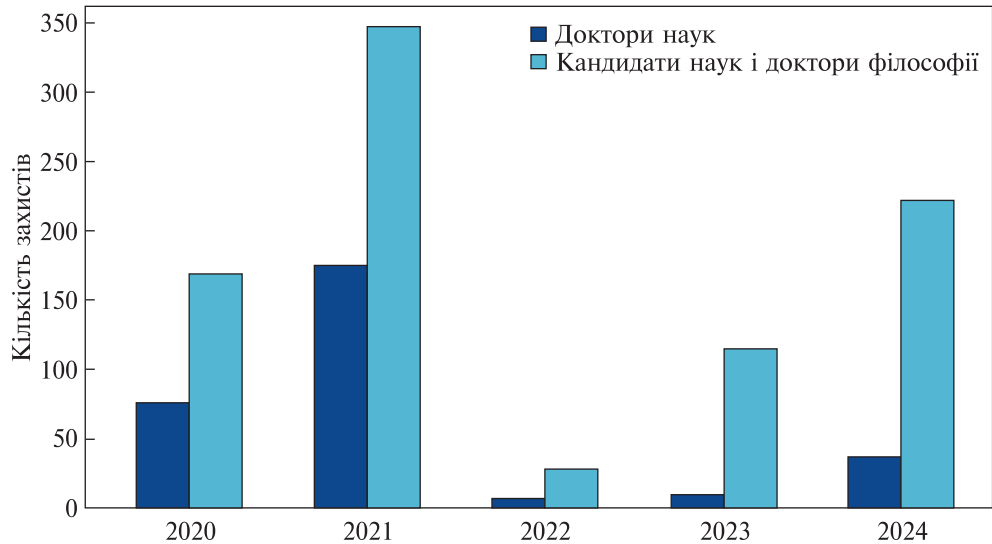
онах. Все це серйозно ускладнює конкуренцію за молоді кадри та утримання вже наявного наукового потенціалу.

Проблеми, пов'язані з втратою людського капіталу, в умовах війни відчуються гостріше. У 2024 р. чисельність працівників НАН України скоротилася ще на 2 %. Загалом за останні 5 років кількість працівників Академії зменшилася на 12,8 % (рис. 1). Майже 6 % наукових співробітників нині працюють за кордоном.

Разом із тим, є і позитивні зрушення. У звітному році значно зросла кількість захистів докторських і кандидатських (на ступінь доктора філософії) дисертацій (рис. 2). Вибори до складу Академії, вперше проведені з цільовими віковими квотами, дозволили знизити середній вік академіків на 4 роки, а членів-кореспондентів — на 7 років.

Окреме питання — молодь. Частка молодих учених у НАН України становить лише 10,2 %, і, на жаль, ця цифра з року в рік зменшується. За останні п'ять років кількість молодих дослідників скоротилася на третину, а тільки за один 2024 рік — ще на 10 %. І це при тому, що торік удвічі зросла кількість молодих фахівців, які прийшли працювати до академічних установ (рис. 3).

Рис. 2. Динаміка захисту дисертацій у НАН України в 2020—2024 рр.

Академія постійно розширює інструменти підтримки молоді. У 2024 р. 171 молодий науковець отримав грантову підтримку в рамках 44 проектів дослідницьких лабораторій/груп із загальним бюджетом понад 31 млн грн. Цього року ми профінансуємо ще 30 проектів на 21 млн грн. Фінансування отримали також 94 індивідуальні проекти молодих дослідників на суму понад 11 млн грн. Призначено стипендії імені академіка Б.Є. Патона, стипендії Президента України та НАН України — загалом понад 600 стипендій для молодих учених.

Окремої уваги потребує проблема застарілості матеріально-технічної бази Академії. Ще до початку повномасштабної війни середній вік наукового обладнання в установах НАН України значно перевищував допустимі межі. Ситуація ускладнилася внаслідок російської збройної агресії, яка завдала значних збитків інфраструктурі Академії. Станом на кінець 2024 р. пошкоджено або знищено близько 300 об'єктів майнового комплексу НАН України. Попри те, що в 2024 р. вдалося залучити кошти на певні капітальні видатки, потреба в модернізації обладнання та інфраструктури установ залишається критично високою.

У цих умовах ключовим питанням є залучення ресурсів ззовні, передусім через механізми міжнародної наукової співпраці. Упродовж

2024 р. Академія суттєво активізувала роботу з міжнародними партнерами.

Так, завдяки підтримці уряду Німеччини та Німецького дослідницького фонду (DFG) розпочато реалізацію кількох дослідницьких ініціатив у галузі фізики високих енергій, квантових технологій, прикладної науки. На базі Київського академічного університету відкрито один із чотирьох українсько-німецьких центрів передових досліджень, який працює в галузі квантових матеріалів. У рамках співпраці з DESY розгорнуто проекти з виведення електронів на прискорювачі, а також передано сучасне обладнання для наших харківських установ у межах ініціативи EURIZON.

Завдяки ініціативі Національної академії наук США започатковано Фонд науки та інновацій для України. Simons Foundation виділив майже \$4,5 млн на підтримку українських вчених. У рамках грантової програми Фонду цивільних досліджень та розвитку США українські дослідники отримали можливість публікувати свої наукові результати у провідних міжнародних журналах.

Академія розширила участь у рамкових програмах ЄС, зокрема в «Горизонт Європа» та Euratom. П'ять національних контактних пунктів працюють на базі установ НАН України. Наші науковці беруть участь у масштабних

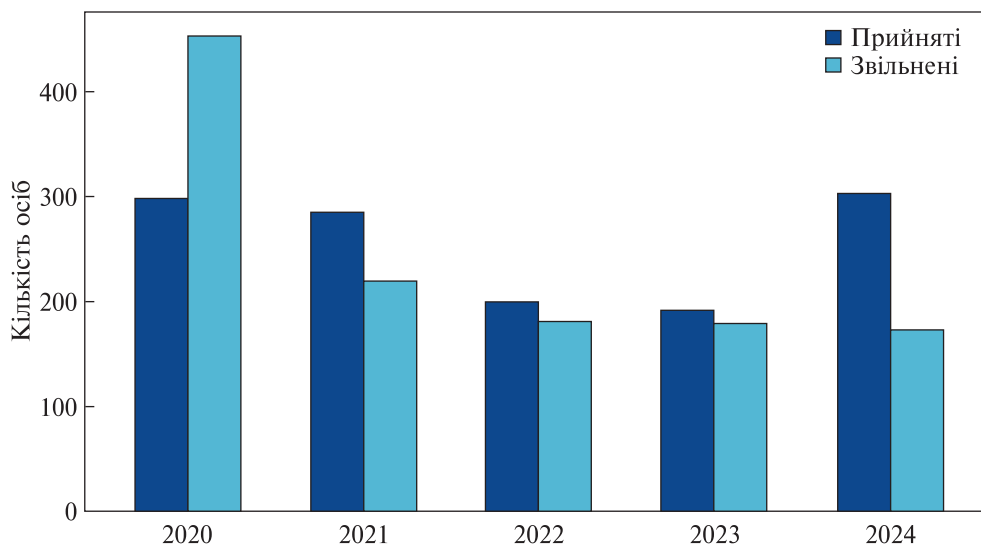

Рис. 3. Динаміка прийнятих і звільнених з НАН України молодих спеціалістів у 2020—2024 рр.

міжнародних колабораціях — LHCb (CERN), CBM (FAIR), що дає доступ до найсучаснішої інфраструктури і змогу бути на передньому краї світової науки.

З Польською академією наук продовжено реалізацію конкурсів спільних проєктів, програм стажувань, вручення премій за результати українсько-польських досліджень. Всього у 2024 р. затверджено 37 спільних проєктів, а польські наукові установи прийняли на стажування 18 українських молодих вчених.

Вагомі результати для зміцнення міжнародної співпраці мали участь делегації НАН України у Трансатлантичній науковій конференції у Берліні, тристоронній науковій зустрічі із партнерами з Великої Британії та Польщі, а також робота академій наук країн — членів Організації Чорноморського економічного співробітництва.

Важливим джерелом підтримки стали також двосторонні наукові конкурси, організовані спільно з європейськими партнерами. У рамках українсько-литовських, українсько-німецьких та українсько-швейцарських програм для фінансування відібрано понад 20 проєктів, виконавцями яких є установи НАН України.

Хочу особливо підкреслити, що наша міжнародна співпраця є не лише корисною для нас, а й взаємовигідною для партнерів. Яскравий приклад — спільний проєкт DESY та ННЦ ХФТІ зі

створення тестового каналу на майбутньому прискорювачі DESY-III за технологією, запропонованою світлої пам'яті академіком Миколою Шульгою та його колегами. Йдеться про інноваційну ідею використання зігнутих кристалів для керування напрямком руху пучка релятивістських електронів — підхід, ефективність якого вже підтверджено експериментами в CERN. Проєкт підтримав Німецький дослідницький фонд (DFG), а більшість команди має змогу продовжувати працювати в Україні, отримуючи грантову підтримку.

Останнє вкрай важливо, адже саме така форма співпраці дає змогу значній частині українських дослідників, залучених до спільних проєктів, залишатися в Україні. Саме тому подальше залучення міжнародної підтримки, особливо через механізми зовнішнього фінансування, стає одним зі стратегічних напрямів діяльності Академії на найближчі роки. У зв'язку з цим важливо також активізувати взаємодію з українською науковою діаспорою як важливим ресурсом для розширення академічних зв'язків, реалізації спільних проєктів і посилення міжнародної присутності НАН України.

Ще одним серйозним викликом залишається низький рівень комерціалізації наукових розробок. Для подолання цієї проблеми критично важливим є розвиток інституційної підтримки комерціалізації, зокрема створення наукових

парків і стартап-інкубаторів. Позитивним прикладом є проєкт наукового парку Academ.City на базі Київського академічного університету. У 2024 р. у співпраці з Київською міською військовою адміністрацією розроблено фінансову модель і дорожню карту його розвитку, концепт інноваційного хабу, а також запущено пілотну стартап-школу Academ.City, яка надає науковцям і студентам підтримку в трансформації наукових ідей у стартапи, оформленні проєктів для грантового та інвестиційного фінансування. Цей проєкт став одним із переможців конкурсу Міністерства освіти і науки України на створення мережі стартап-інкубаторів у закладах освіти й науки.

Такий досвід варто масштабувати на рівень усієї Академії через створення мережі наукових парків із державною та міжнародною підтримкою. Це посилить зв'язок науки й економіки та мотивуватиме молодь залишатися в українській науці. Можливо, варто також скористатися досвідом уже наявних у нас науково-технічних комплексів і розглянути можливість створення нових НТК, але підходити до цього потрібно дуже виважено, зважаючи на всі об'єктивні обставини.

Не менш показовою є консолідація зусиль різних інститутів навколо вирішення важливих прикладних завдань. Йдеться про участь у формуванні інноваційних кластерів за окремими напрямками високотехнологічного виробництва, спільне продукування знань і технологій, активну співпрацю з промисловістю та бізнесом для залучення інвестицій у науку. Формально кілька таких кластерів уже створено, однак їхній розвиток суттєво стримується недосконалістю законодавства. Очевидно, що найближчим часом слід повернутися до обговорення цього питання, зокрема оцінити ефективність діяльності створених кластерів, активізувати їхню роботу, виявити конкретні проблеми, що стоять на заваді подальшому розвитку, та визначити шляхи подолання наявних перешкод, у тому числі проблем, пов'язаних з чинною нормативною базою.

Активізації потребує й наша співпраця з великими науково-виробничими підприємства-

ми, насамперед оборонно-промислового комплексу.

Шановні колеги!

Подолання системних проблем вимагає подальшого реформування Академії. Серед ключових напрямів — оптимізація мережі наукових установ, оновлення матеріальної бази, удосконалення механізмів управління й розподілу ресурсів. Упродовж 2022—2024 рр. у межах цих процесів ліквідовано 5 наукових установ, а 13 установ, які мали низькі наукові результати, приєднано до інших. До сфери управління МОН передано 3 наукові установи, до Фонду державного майна понад 160 майнових комплексів наших державних підприємств. Але очевидно, що така робота має бути продовжена і узгоджена з результатами державної атестації наукових установ, які можуть істотно вплинути на подальші кроки щодо реорганізації структури нашої Академії.

Ми маємо посилити роль науково-координаційних рад, комітетів і комісій НАН України. Потрібно проаналізувати результати їхньої роботи, вплив на діяльність Академії і за необхідності вдосконалити мережу цих координаційних органів. У 2024 р. вони забезпечували координацію досліджень за пріоритетними напрямками, брали участь у формуванні проєктів бюджетного фінансування, організовували експертизу міждисциплінарних ініціатив. Водночас необхідно ще більше інтенсифікувати їхню діяльність, зокрема посилити участь у формуванні загальноакадемічної політики, ініціюванні міждисциплінарних досліджень та підготовці аналітичних матеріалів для органів державної влади.

Окремої уваги потребує вдосконалення підходів до розподілу базового фінансування, що мають більш чітко враховувати якість та ефективність наукової діяльності. Йдеться не лише про технічну реалізацію, а насамперед про необхідність принципового переосмислення самих підходів: розподіл фінансових ресурсів має ґрунтуватися на об'єктивних результатах і бути предметом постійного відкритого аналізу й фахового обговорення. Методика оцінюван-

ня наукових установ НАН України, розроблена з урахуванням найкращих європейських практик, на початковому етапі відіграла важливу роль у внутрішньому реформуванні Академії, особливо в період, коли державну атестацію ще не проводили. Однак із запровадженням державної атестації постала проблема дублювання окремих функцій оцінювання. І тепер ми маємо ухвалити виважене рішення щодо подальшої його ролі та формату.

Щодо вдосконалення принципів розподілу базового фінансування, очевидно, що, як уже йшлося вище, ми маємо розробити нові підходи, які враховували б результати державної атестації і у свою чергу дали б змогу запропонувати поетапне приведення фактичного розподілу у відповідність до результатів атестації, як на рівні установ, так і на рівні відділень і секцій. Справедливе й диференційоване фінансування відповідно до реальних досягнень має стати одним з основоположних принципів розвитку Академії.

У звітному році за оновленою методикою проведено оцінювання 46 наукових установ і майже 400 підрозділів. Цього року заплановано оцінити ще 51 установу. Закликаю всіх учасників процесу забезпечити його об'єктивність, прозорість і справедливість. Адже саме від цього залежить довіра до нашої внутрішньої системи оцінювання та її сприйняття зовнішніми партнерами. Як я вже зазначив, ми маємо визначитися щодо подальшої процедури і ролі нашого внутрішньоакадемічного оцінювання. Але це можна зробити лише після завершення і аналізу підсумків державної атестації. Скасування ж нашого оцінювання у 2025 р. є проблемним, оскільки за вимогою затвердженого Урядом «Порядку використання коштів бюджетної програми 6541230» фінансування проєктів можливе лише для підрозділів наукових установ, атестованих на категорію «А», а отже, таке скасування могло би позбавити окремі установи можливості брати участь у проєктах, фінансованих за програмою 1230 у 2026 р.

Ще одним важливим завданням на найближчу перспективу є розвиток наукових досліджень і розробок, спрямованих на економічне

зростання країни на основі передових технологій, критично важливих як у період війни, так і під час повоєнної відбудови.

Водночас вкрай потрібною є підтримка новітніх і стратегічних наукових напрямів, серед яких — відродження мікроелектроніки, розвиток штучного інтелекту, квантових технологій, а також інтеграція України до Європейської хмари відкритої науки.

Невід'ємним складником діяльності Академії залишається популяризація науки. У час, коли суспільству вкрай потрібні наукова обґрунтованість і критичне мислення, ми маємо активно висвітлювати результати наших досліджень і їхню суспільну користь. Це вимагає не лише ентузіазму окремих учених, а й системного підходу, нових форматів і тісної співпраці з медіа, освітянами та громадськістю.

Маємо постійно дбати про академічну доброчесність — основу довіри до науки. Академія повинна неухильно дотримуватися високих етичних стандартів, забезпечувати якість публікацій, об'єктивність експертиз і прозорість конкурсів. Це не менш важливо, ніж самі наукові здобутки.

Хочу також нагадати, що в листопаді минулого року відбулося розширене засідання Президії НАН України, яке стало важливою віхою в обговоренні актуальних викликів і завдань, що стоять перед Академією. В ухваленій за його підсумками постанові підтверджено стратегічну орієнтацію Академії на оборонні дослідження, підтримку інновацій, міжінституційну кооперацію та участь у трансформації економіки України на основі наукових розробок. Саме цю візію покладено в основу звітної доповіді, з якою я сьогодні звертаюся до вас. Відповідальність за реалізацію окреслених цілей — наша спільна.

Підсумовуючи, хочу наголосити: Академія працює. Академія тримається. Академія робить усе можливе, щоб бути корисною країні в цей найтяжчий період її сучасної історії.

Попри війну ми зберегли цілісність нашої наукової спільноти, адаптували дослідження до нових викликів, розширили міжнародну співпрацю, підтримали фундаментальну науку

і водночас реалізували чимало практичних рішень, потрібних країні вже сьогодні.

Проте цього замало. Ми повинні робити більше і робити швидше.

Нам потрібно сміливіше переглядати підходи, які вичерпали себе, і активніше впроваджувати нові. Посилювати відкритість і прозорість, формувати сучасну управлінську культуру, створювати належні умови для розвитку молоді, будувати справжню науково-інноваційну екосистему. Академія має стати потужним агентом змін і не залишатися осторонь суспільних трансформацій.

Попереду новий етап нашого розвитку. Він потребує відповідальних рішень і згуртованості. Ми маємо залишатися вірними найкращим традиціям академічної науки, але водночас

бути готовими змінюватися, щоб зберегти її життєздатність і вплив у майбутньому. Бо саме від того, як ми працюватимемо сьогодні, залежить, якою буде Академія завтра і яке місце вона займатиме в державі.

Утім, жодні наші плани не будуть здійсненими без головної передумови — нашої Перемоги. Тому висловлюю глибоку вдячність Збройним Силам України, всім воїнам, які тримають небо, землю, країну і дають нам можливість працювати. Саме завдяки їхній жертвовності ми можемо думати про майбутнє, творити науку.

Дякую всім вам за вашу щоденну працю, за відданість науці й Україні.

Разом — переможемо!

Слава Україні!

Anatoly G. Zagorodny

Bogolyubov Institute for Theoretical Physics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7953-6726>

ACTIVITIES OF THE NAS OF UKRAINE IN 2024: ACHIEVEMENTS, CHALLENGES AND VECTORS OF FURTHER DEVELOPMENT

Report at the session of the General Meeting of the National Academy of Sciences of Ukraine, April 30, 2025

Cite this article: Zagorodny A.G. Activities of the NAS of Ukraine in 2024: achievements, challenges and vectors of further development (report at the session of the General Meeting of the NAS of Ukraine, April 30, 2025). *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2025. (6): 13—23. <https://doi.org/10.15407/visn2025.06.013>